

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2019, tom 53, s. 109–122

<https://doi.org/10.7163/SOW.53.8>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igjz.pan.pl

Organizacje pożytku publicznego na obszarach wiejskich w Polsce

Public benefit organizations in the rural areas of Poland

Dominik Sikorski

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego
pl. Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław
dominik.sikorski@uwr.edu.pl

Zarys treści: Głównym celem artykułu jest charakterystyka oraz określenie roli i znaczenia organizacji pożytku publicznego (OPP) na obszarach wiejskich w Polsce. Opracowanie bazuje na analizach danych statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), Departamentu Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego (DESIPP), Ministerstwa Finansów (MF) oraz Ministerstwa Polityki i Pomocy Społecznej (MPIPS). Z uwagi na dostępność danych badania obejmują okres 2010–2016. W artykule scharakteryzowano OPP na obszarach wiejskich pod względem ich liczebności, rozmieszczenia, rodzaju (typu), celu statutowego działania i kwot otrzymanych w ramach tzw. mechanizmu 1%. Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że charakter działalności OPP jest powiązany z miejscem lokalizacji (miasto-wieś) i rodzajem prowadzonej działalności. Organizacje te pełnią na obszarach wiejskich ważną rolę społeczną, ale ich znaczenie ekonomiczne zależy od aktywności konkretnego podmiotu pozarządowego.

Słowa kluczowe: organizacje pożytku publicznego, obszary wiejskie, mechanizm 1%, społeczeństwo obywatelskie.

Wprowadzenie

Pomimo upływu kilkunastu lat od przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej znaczna część obszarów wiejskich w Polsce nadal boryka się z wieloma problemami rozwojowymi: niewystarczającym poziomem rozwoju infrastruktury lub jej złym stanem, niskim poziomem kapitału społecznego, brakiem inwestycji w poprawę wyglądu i fizjonomii wsi czy znacznym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych, utrudniającym prowadzenie racjonalnej polityki gospodarczej (Biczkowski i Rudnicki 2017 za: Wilczyński 2003; Koreleski 2007; Biczkowski i Grabowska 2015). „Na powyższe problemy często nakłada się bierność mieszkańców, brak angażowania się w sprawy lokalnej społeczności, brak perspektyw zawodowych czy niski poziom mobilności” (Biczkowski i Rudnicki 2017, s. 75).

Wymienione powyżej problemy rozwojowe obszarów wiejskich starano się rozwiązać po 1989 r. poprzez różnorodne zabiegi naprawcze i projekty społeczne. Początkowo, z powodu braku środków, procesy naprawcze nie miały dużej siły oddziaływania. „Problema-

tyka odnowy i rewitalizacji wsi w Polsce zyskała na znaczeniu dopiero po akcesji do Unii Europejskiej i pojawieniu się możliwości korzystania ze środków unijnych, dostępnych w ramach programów wspierających wieś” (Jeziorska-Biel 2017, s. 149). Znaczącym uzupełnieniem (w procesie przemiany obszarów wiejskich) działań finansowanych ze środków unijnych były także procesy oddolne, społeczne, polegające na tworzeniu organizacji pozarządowych, których głównym celem było (i jest) integracja środowisk wiejskich oraz poprawa jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich.

„Aktywność w organizacjach świadczy o zaangażowaniu obywateli w życie społeczne, jest niezbędna do kształtowania postaw obywatelskich oraz poczucia oddziaływania na rzeczywistość. Jednym z przejawów aktywnego, partycypacyjnego obywatelstwa są organizacje pożytku publicznego (OPP), działające na rzecz jednostek i grup potrzebujących wsparcia w różnym zakresie” (Nizio 2012, s. 237). „Organizacje pozarządowe stanowią ważny element przy analizach kapitału społecznego” toteż charakteryzując je należy także umiejscowić je w tym kontekście (Halamska 2008, s. 20).

Organizacje pozarządowe są doskonałą platformą współpracy ludzi mieszkających na obszarach wiejskich i chcących coś zmienić w swojej miejscowości. Mimo, że duży odsetek mieszkańców wsi nie jest zainteresowany działaniem trzeciego sektora, to dzięki wprowadzonej ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie może stać się szansą na aktywizację społeczności wiejskiej (Halamska 2008).

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie przestrzennego rozmieszczenia OPP na obszarach wiejskich w Polsce, wskazanie cech tego rozmieszczenia oraz czynników wpływających na wiejską przestrzeń OPP.

Metodyka badań i źródła danych

Artykuł bazuje na analizie literatury dotyczącej OPP oraz dostępnych danych statystycznych odnoszących się do tego rodzaju organizacji pozarządowych w Polsce.

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r. oraz przykłady typologii organizacji pozarządowych (Herbst 2005; Kołodziejczyk 2008) w tym OPP (Halaszka-Kurleto 2008; Nizio 2012; Piechota 2012; Sikorski 2017) stały się podstawą do analizy OPP według rodzaju i głównego celu działania. Wydawana raz na dwa lata publikacja GUS pt. „Sektor non-profit” pozwoliła określić główne zmiany ilościowe w sektorze organizacji pozarządowych, w tym OPP, w Polsce w ostatnich latach.

Przedstawione analizy bazują na danych: Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), Departamentu Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego (DESiPP) Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (MPIPS) oraz Ministerstwa Finansów (MF). Szczególnie istotne w analizach były dwie bazy danych:

- „Wykaz organizacji pożytku publicznego uprawnionych do otrzymania 1%”, publikowane przez DESiPP MPIPS i zawierające dane teleadresowe pozwalające zlokalizować konkretne OPP w przestrzeni kraju;
- „Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego”, publikowana przez MF, na podstawie której przedstawiono alokację środków z 1% dla OPP zlokalizowanych na obszarach wiejskich z lat 2010–2017 (*Informacja...* 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017).

Z uwagi na dostępność danych, głównie odnoszących się do informacji o alokacji 1% w Polsce, analiza obejmuje okres 2010–2016.

Organizacje pożytku publicznego

Zakres działalności sektora pozarządowego jest różny w poszczególnych krajach (*Global Civil Society...* 1999). W Polsce kwestię tę reguluje ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie¹. Ustawa ta także wprowadza pojęcie „organizacji pożytku publicznego”, która definiowana jest jako organizacja pozarządowa oraz podmiot wymieniony w art. 3 ust. 3 pkt 1 i 4 ustawy, z zastrzeżeniem art. 21 ustawy, tj. osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego; spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz kluby sportowe będące spółkami działającymi na podstawie przepisów ustawy z dnia 25 czerwca 2010 roku o sporcie², które nie działają w celu osiągnięcia zysku oraz przeznaczają całość dochodu na realizację celów statutowych oraz nie przeznaczają zysku do podziału między swoich udziałowców, akcjonariuszy i pracowników (*Ustawa...* 2003).

Organizacje pozarządowe, aby uzyskać status organizacji pożytku publicznego, muszą spełnić liczne wymagania zapisane w ustawie, wśród których za najważniejsze należy uznać: konieczność prowadzenia działalności na rzecz ogółu społeczności lub określonej grupy podmiotów oraz pełną transparentność w swojej działalności pod względem merytorycznym i finansowym.

O status OPP mogą się ubiegać organizacje pozarządowe prowadzące tzw. działalność społecznie użyteczną przez minimum 2 lata (Czetwertyński 2016), czyli takie, które głównie skupiają się na działalności w zakresie: pomocy społecznej, charytatywnej, ochrony zdrowia lub środowiska i innych (Sikorski 2017).

Uzyskanie statutu OPP przez organizację pozarządową wiąże się z pewnymi przywilejami oraz obowiązkami (tab. 1). Do najważniejszych przywilejów można zaliczyć prawo do zbierania jednego procentu podatku od osób fizycznych. Z kolei najważniejszym obowiązkiem OPP jest coroczne publikowanie pełnego sprawozdania ze swojej działalności (transparentność), które jest ogólnodostępne i zamieszczane na stronach MPiPS (Sikorski 2017).

OPP a kapitał społeczny

„Przeglądając socjologiczne opracowania, pojawiające się w ostatnich 15 latach można zauważyć, że analizy organizacji pozarządowych wpisywane są najczęściej w różne konteksty społeczeństwa obywatelskiego (...). Organizacje pozarządowe pojawiają się przy analizach aspektu społeczeństwa obywatelskiego: partycypacyjnego, aktywnego uczestnictwa

¹ Dz.U., 2016, poz. 239, z późn. zm.

² Dz. U., 2010, nr 127, poz. 857.

Tabela 1. Wybrane przywileje i obowiązki OPP w Polsce

OPP	
Przywileje	<ul style="list-style-type: none"> • użytkowanie nieruchomości będących własnością Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego na preferencyjnych warunkach, • prawo do otrzymywania jednego procentu podatku dochodowego od osób fizycznych, • zwolnienie od: podatku dochodowego od osób prawnych, podatku od nieruchomości, opłat od czynności cywilnoprawnych (np. umów), opłat skarbowych i sądowych w odniesieniu do prowadzonej działalności pożytku publicznego, • możliwość zwolnienia z podatku VAT, • możliwość nieodpłatnego informowania o prowadzonej działalności poprzez jednostki publicznej radiofonii i telewizji, • korzystanie z pracy poborowych skierowanych do odbycia służby zastępczej.
Obowiązki	<ul style="list-style-type: none"> • dostosowanie statutu organizacji do wymagań przewidzianych przez ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, • sporządzanie i upublicznianie sprawozdań z działalności (Baza Sprawozdań Organizacji Pożytku Publicznego – Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej).

Źródło: Sikorski (2017, s. 27).

społecznego, które może przybierać różne formy i występować w różnym natężeniu (...). Organizacje pozarządowe stanowią także ważny element przy analizach kapitału społecznego” (Halamska 2008, s. 18 i 20).

„Pojęcie kapitał społeczny i różne stowarzyszenia obywatelskie powiązał trwale Robert Putnam w swojej pracy o demokracji we Włoszech (Putnam 1995), gdzie wykazał, że regiony o dużych tradycjach obywatelskich, przejawiających się między innymi w bogatym życiu stowarzyszeniowym, lepiej się rozwijają i są sprawniej zarządzane” (Halamska 2008, s. 21). Społeczności charakteryzujące się wysokim stopniem aktywności społecznej mierzonej m.in. przynależnością do organizacji pozarządowych, w tym organizacji pożytku publicznego, „mają większe szanse, aby skutecznie stawić czoła ubóstwu i bezradności, rozwiązać konflikty i wykorzystać otwierające się przed nimi możliwości” (Putnam 2002, za: Pawłowska 2015, s. 171), co jest bardzo istotnym czynnikiem w procesie rozwoju obszarów wiejskich.

„Istnienie organizacji pozarządowych i/lub przynależność do nich stają się więc często wskaźnikami przy ocenie stanu kapitału społecznego” (Halamska 2008, s. 21). Badanie i analiza przestrzennego rozmieszczenia OPP na obszarach wiejskich pozwala więc na określenie stanu kapitału społecznego tych terenów, a poprzez ich wpływ na różne procesy gospodarcze częściowo także stanu gospodarki (Kołodziejczyk 2008; Nizio 2012).

Charakterystyka OPP na obszarach wiejskich

Liczba organizacji pozarządowych w Polsce obecnie sięga ponad 100 tys. (*Sektor non-profit...* 2016). Jednak statut OPP uzyskało, w zależności od danego roku, tylko około 8–9% tego rodzaju podmiotów.

W analizowanym okresie 2010–2016 liczba OPP w Polsce wzrosła z 6893 do 8238. Zdecydowana większość OPP zlokalizowanych jest na obszarach miejskich. Początkowo, w 2010 r., w miastach było zlokalizowanych 5738 OPP (83,2% ogółu), a na obszarach wiejskich 1155 OPP (16,8%). W ciągu kilku lat dysproporcja ta uległa małej zmianie i w 2016 roku na obszarach miejskich zlokalizowanych było 6747 OPP (81,9% ogółu), a na wiej-

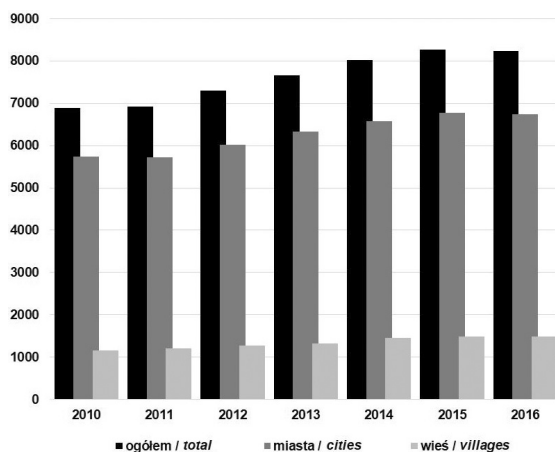
skich – 1491 OPP (18,1%) (ryc. 1). Oznacza to, że na 5 OPP działających w naszym kraju 4 ma swoją siedzibę w mieście, a tylko 1 na wsi.

Oczywiście lokalizacja siedziby OPP nie jest jednoznaczna z zasięgiem oraz terenem działania. Jak pokazują badania GUS, aż 78% OPP w kraju określa swój zasięg oddziaływania jako powiatowy, regionalny, krajowy lub międzynarodowy, a tylko 22% jako gminny lub tzw. najbliższe sąsiedztwo (*Sektor non-profit...* 2016).

Analizując rozmieszczenie OPP na obszarach wiejskich w 2016 r., według powiatów, na 100 tys. mieszkańców, należy zwrócić uwagę na zarysowującą się prawidłowość polegającą na tym, że znaczna część tego rodzaju podmiotów na swoją siedzibę wybrała obszary wiejskie zlokalizowane blisko metropolii lub innych dużych i średnich miast. Szczególnie widoczne jest to w przypadku obszarów wokół: Opola, Bielska-Białej, Koszalina, Olsztyna i Suwałk (ryc. 2). Brak jest danych mówiących jednoznacznie dlaczego tak jest. Można podejrzewać, że lokalizacja znacznej części OPP na obszarach wiejskich w otoczeniu dużych miast związana jest z procesem suburbanizacji i aktywności społecznej ludności napływowej. Ludność napływowa z dużych miast charakteryzuje się zazwyczaj większym potencjałem kapitału ludzkiego, społecznego i kulturowego niż ludność peryferii (Kajdanek 2012). Żeby jednoznacznie stwierdzić, dlaczego w aż 33 powiatach na obszarach wiejskich nie ma ani jednej OPP, należałoby przeprowadzić szczegółowe badania pod tym kątem.

Wśród ponad 100 tys. organizacji pozarządowych w Polsce zdecydowana większość to stowarzyszenia (77,4% ogółu). Fundacje stanowią 12,1% organizacji w kraju, a tzw. społeczne podmioty wyznaniowe (organizacje prowadzone przez podmioty wyznaniowe) – 10,5% (*Sektor non-profit...* 2016). Podobną strukturę ze względu na rodzaj formy prawnej charakteryzują się OPP z zastrzeżeniem, że w tego rodzaju organizacjach non-profit o wiele większe znaczenie miały i mają fundacje.

W analizowanym okresie 2010–2016, wśród OPP w Polsce, liczba stowarzyszeń wzrosła z 4980 (76,3% ogółu) do 6098 (74,0%), fundacji – z 1198 (18,3%) do 1759 (21,4%),

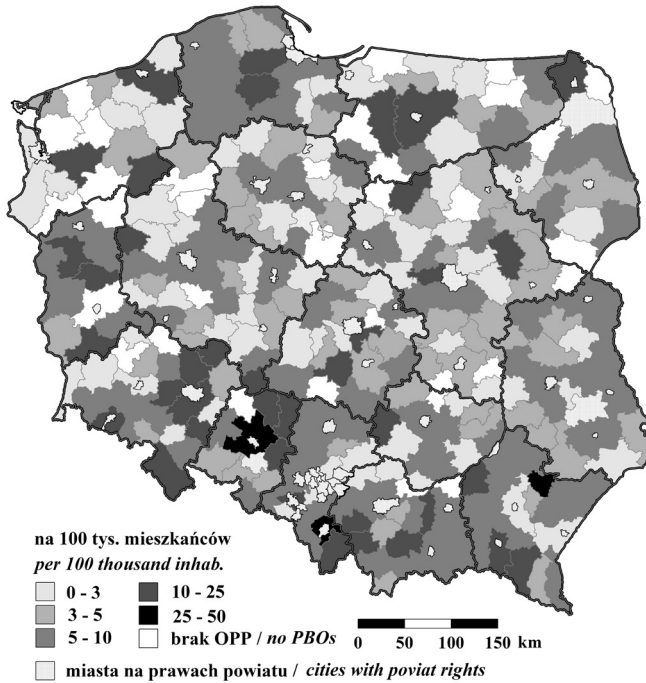

Ryc. 1. Liczba OPP według typu miejscowości w Polsce w latach 2010–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPiPS (2018).

Number of public benefit organizations (PBOs) by type of locality in Poland in 2010–2016

Source: own research based on data from the Ministry of Finance (MF) and Ministry of Labor and Social Policy (MLSP) (2018).

Ryc. 2. Liczba OPP na obszarach wiejskich według powiatów na 100 000 mieszkańców w Polsce w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPiPS (2018).

Number of PBOs per 100,000 inhabitants in Poland's rural areas by counties, 2016

Source: own research based on data from the MF and MLSP (2018).

a tzw. społecznych podmiotów wyznaniowych – z 355 (5,4%) do 381 (4,6%). Na obszarach wiejskich struktura OPP była podobna do ogólnokrajowej z zauważalnym większym udziałem stowarzyszeń (o ok. 5–8 punktów procentowych) oraz mniejszym udziałem fundacji (o ok. 4–6 punktów procentowych) i tzw. społecznych podmiotów wyznaniowych (o ok. 1 punkt procentowy) (tab. 2).

Oznacza to, że na obszarach wiejskich założyciele OPP najbardziej preferowali stowarzyszenie jako formę prawną. Zdaniem wielu badaczy (Bartkowski 2003; Olejnik 1996, za:

Tabela 2. Liczba OPP według rodzaju w Polsce ogółem i na obszarach wiejskich w 2010 i 2016 r.

Rodzaj	Polska				Obszary wiejskie			
	2010		2016		2010		2016	
	liczba	udział (%)	liczba	udział (%)	liczba	udział (%)	liczba	udział (%)
Stowarzyszenia	4980	76,3	6098	74,0	946	81,9	1217	81,6
Fundacje	1198	18,3	1759	21,4	161	13,9	221	14,8
Społeczne podmioty wyznaniowe	355	5,4	381	4,6	48	4,2	53	3,6
Ogółem	6533	100,0	8238	100,0	1155	100,0	1491	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPiPS (2018).

Halamska 2008) związane jest to głównie z profilem działalności tego rodzaju organizacji pozarządowych. Są to bardzo często kluby sportowe, straże pożarne i organizacje, nastawione na rozwój lokalny. Szczególnie straże pożarne były swego rodzaju szkołą aktywności na obszarach, na których często nie funkcjonowały – poza nimi – żadne inne świeckie organizacje społeczne. Gromadziły one ludzi, którzy mieli inklinację do działalności społecznej i zakładali potem własne stowarzyszenia, działające na tych obszarach (Halamska 2008).

Z przeprowadzonych badań i analiz GUS wynika, że organizacje pozarządowe w Polsce najczęściej zajmują się (główny cel statutowy) działalnością na rzecz: sportu, turystyki, rekreacji i hobby (25,7%), spraw zawodowych, pracowniczych i branżowych (17,1%), ratownictwa (15,1%) oraz innych działalności (42,1%) (*Sektor non-profit...* 2016). Struktura OPP ze względu na główny cel wygląda zupełnie inaczej.

W 2016 r. wśród OPP w Polsce największe znaczenie miały podmioty zajmujące się: ochroną zdrowia (25,7%), pomocą społeczną (21,5%), sportem, turystyką i hobby (16,4%) oraz edukacją i nauką (14,7%). Z kolei na obszarach wiejskich OPP zajmowały się głównie: rozwojem lokalnym (21,8%), sportem, turystyką i hobby (18,0%), pomocą społeczną (17,0%) oraz ochroną zdrowia (16,0%) (tab. 3).

Zauważalna jest istotna różnica w profilu działalności OPP pomiędzy organizacjami zlokalizowanymi w miastach a na wsi. Na obszarach wiejskich tego rodzaju organizacje pozarządowe są bardziej nastawione na działania oddolne w postaci stawiania na rozwój lokalny (rozumiany tutaj jako inwestowanie w rewitalizację i odnowę wsi) oraz sport, turystykę i hobby. Jak już wspomniano, związane jest to z rozwojem aktywności społecznej na obszarach wiejskich, która zazwyczaj najpierw była związana z działalnością straży pożarnych, aby następnie przeistoczyć się w inne formy działania (Halamska 2008).

Tabela 3. Liczba OPP według przedmiotu działalności w Polsce ogółem i na obszarach wiejskich w 2010 i 2016 r.

Przedmiot działalności	Polska				Obszary wiejskie			
	2010		2016		2010		2016	
	liczba	udział (%)	liczba	udział (%)	liczba	udział (%)	liczba	udział (%)
Sport								
Turystyka	1056	16,2	1353	16,4	216	18,7	268	18,0
Hobby								
Edukacja	991	15,2	1214	14,7	112	9,7	150	10,1
Nauka								
Kultura	448	6,9	549	6,7	59	5,1	65	4,4
Sztuka								
Pomoc społeczna	1450	22,2	1772	21,5	191	16,5	254	17,0
Ochrona zdrowia	1628	24,9	2116	25,7	174	15,1	239	16,0
Rozwój lokalny	582	8,9	698	8,5	265	22,9	325	21,8
Ochrona środowiska	174	2,7	283	3,4	32	2,8	46	3,1
Bezpieczeństwo	204	3,1	253	3,1	106	9,2	144	9,7
Ogółem	6533	100,0	8238	100,0	1155	100,0	1491	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPIPS (2018).

Rynek 1% dla OPP na obszarach wiejskich

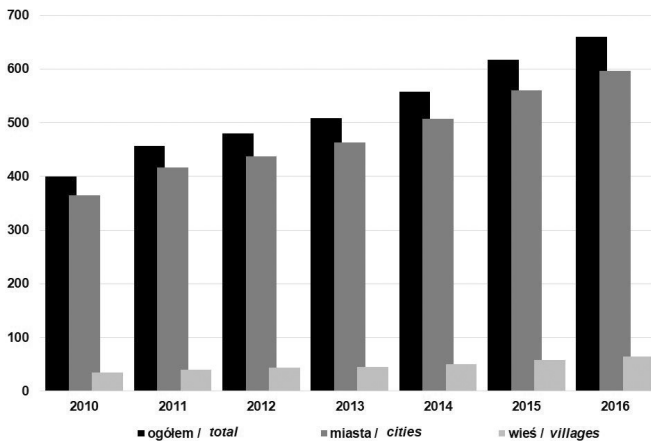
Wraz z wprowadzeniem do polskiego systemu podatkowego tak zwanego mechanizmu jednego procenta płatnik uzyskał prawo do przekazania 1% swojego podatku dochodowego na rzecz konkretnej, określonej przez niego organizacji pożytku publicznego. W efekcie, na mocy decyzji ustawodawczej, powstał specyficzny rynek, który można określić mianem rynku jednego procenta (Czetwertyński 2016).

Jednym z najważniejszych przywilejów, jakie posiadają OPP, jest możliwość zbierania tzw. 1% podatku. Łącznie w ramach mechanizmu 1% OPP w Polsce przekazano 4,942 mld zł w latach 2004–2017³. Zdecydowana większość środków trafiła do największych organizacji tego typu powodując, że w rzeczywistości na tym rozwiązaniu korzysta tylko nieliczna grupa beneficjentów (Piechota 2012).

Rynek jednego procenta stanowi doskonały obszar badawczy (Czetwertyński 2016). Prześledzenie alokacji środków z 1% pozwala określić preferencje polskich podatników i stworzyć hierarchię celów, które najczęściej są przez nich wspierane (Sikorski 2017).

W analizowanym okresie 2010–2016 wpływy z 1% dla OPP w Polsce wzrosły z 400,2 mln zł do 660,2 mln zł. Zdecydowana większość kwoty z mechanizmu 1% trafiła do OPP zlokalizowanych na obszarach miejskich. W 2010 r. OPP w miastach otrzymały 364,9 mln zł (91,2% sumy), a na obszarach wiejskich – 64,1 mln zł (8,8%). W ciągu kilku lat dysproporcja ta uległa niewielkiemu zmniejszeniu i w 2016 r. OPP na obszarach miejskich zebrały 596,1 mln zł (90,3% ogółu), a na wiejskich – 64,1 mln zł (9,7%) (ryc. 3).

Przyczyn takiej ogromnej dysproporcji w redystrybucji 1% podatku od osób fizycznych można upatrywać w kilku czynnikach. „Na stan ten wpływa wielkość i rozpoznawalność organizacji. Istnieje różnica między lokalnie działającym małym stowarzyszeniem na rzecz rozwoju kultury czy też OSP, a dużymi, np. Polską Akcją Humanitarną” (Nizio 2012, s. 252). Ważnym elementem jest także różnica w promocji i reklamie OPP. Zabiegi marketingowe

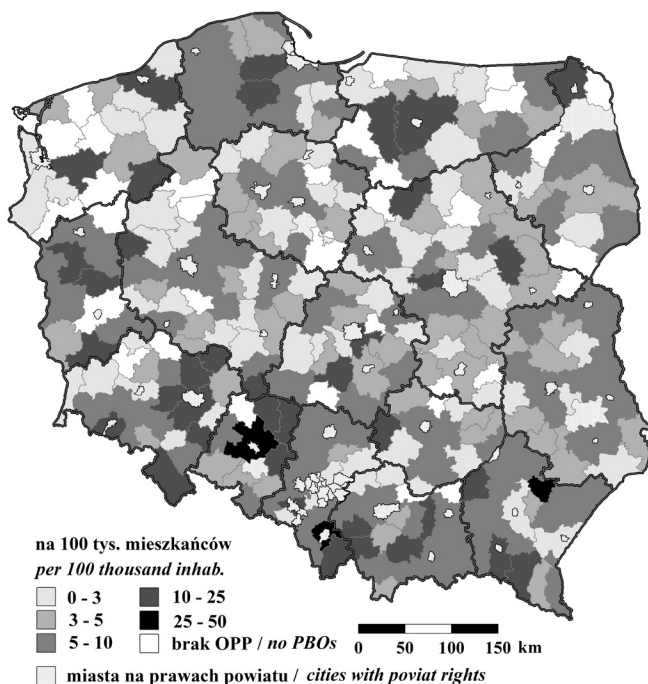
Ryc. 3. Suma wpływów z 1% dla OPP według typu miejscowości w Polsce w latach 2010–2016 w mln zł. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPiPS (2018).

Total revenue from 1% of income tax for the PBOs by type of locality in Poland in 2004–2016 in mln PLN
Source: own research based on data from the MF and MLSP (2018).

³ Obliczenia własne na podstawie *Informacja...* (2017).

dążące do pozyskania 1% przez OPP na terenach miejskich często mają większy zasięg oddziaływania niż tożsame próby przeprowadzane przez organizacje zlokalizowane na obszarach wiejskich. Wielkość uzyskanych środków zależy także od liczby OPP i podatników uprawnionych do przekazania swojego 1% podatku na danym terenie. „Taką zależność widać wśród powiatów grodzkich, gdzie ważnym czynnikiem jest liczba ludności oraz udział zatrudnionych w pozarolniczych sektorach gospodarki” (Nizio 2012, s. 253). Im jest ona wyższa tym prawdopodobieństwo wygenerowania przez nie większej sumy z mechanizmu 1% jest wyższe.

Rozkład przestrzenny wartości przeciętnej kwoty, jaką z mechanizmu 1% otrzymała pojedyncza OPP na obszarach wiejskich w Polsce w 2016 r. pokazuje, że alokacja tych środków jest bardzo nierównomierna (ryc. 4). Przeciętnie każda taka organizacja pozarządowa otrzymała prawie 43 tys. zł. Jednocześnie połowa OPP na obszarach wiejskich otrzymała nie więcej niż 2 723 zł (mediana). Na terenie kraju są takie powiaty, gdzie przeciętnie każda OPP dostała więcej niż 1,0 mln zł (np. powiat złotowski i kaliski) oraz takie, gdzie wartość ta była niższa niż 300 zł (np. powiat bartoszycki, tomaszowski i lubański). Na taki rozkład środków otrzymanych z 1% w przeliczeniu na jedną OPP w powiecie wpływ mają przede wszystkim duże organizacje pozarządowe. Przykładowo, wartość przeciętnej kwoty przypadającej na jedną OPP na obszarach wiejskich w powiecie złotowskim zawyża Fun-

Ryc. 4. Przeciętna kwota pochodząca z 1% podatku od osób fizycznych uzyskana przez jedną OPP na obszarach wiejskich według powiatów w Polsce w 2016 r. (w tys. zł).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPiPS (2018).

Mean amount derived from 1% of taxpayers' voluntary transfer obtained by a single PBO in Poland's rural areas by counties in 2016 (thous. PLN).

Source: own research based on data from the MF and MLSP (2018).

dacja Pomocy Osobom Niepełnosprawnym „Słoneczko” w Stawnicy, która zebrała prawie 29,7 mln zł, czyli 46,3% wszystkich wpływów OPP na obszarach wiejskich w kraju w 2016 r. Z kolei, w powiecie kaliskim o wysokiej wartości tego wskaźnika na terenach wiejskich decyduje zlokalizowana tutaj Fundacja Dzieciom „Pomagaj”, która zebrała prawie 5,8 mln zł (9,0%). W powiatach, gdzie nie ma jednej dużej OPP, średnia ta jest o wiele niższa.

W Polsce z każdym rokiem coraz większe sumy z mechanizmu 1% zbierają fundacje. W badanym okresie 2010–2016 fundacje prawie podwoiły ubierane kwoty. Z 220,5 mln zł (55,1% sumy) wzrosły one do 410,4 mln zł (62,2%). Stowarzyszenia w tym samym czasie zwiększyły wpływy z 1% z 153,0 mln zł (38,2%) do 216,5 mln zł (32,8%). Najślabiej w kraju w pozyskiwaniu 1% radzą sobie tzw. społeczne podmioty wyznaniowe, które zebrały 26,7 mln zł (6,7%) w 2010 r. i 33,3 mln zł (5,5%) w 2016 r. Związane jest to z tym, że tego rodzaju OPP jest najmniej wśród wszystkich organizacji tego typu oraz z faktu, że głównie mają one zasięg lokalny (głównie są to organizacje funkcjonujące przy konkretnym kościele w danej miejscowości lub dzielnicy miasta). Natomiast wśród kwot zebranych przez OPP na obszarach wiejskich zauważalny jest drastyczny spadek znaczenia stowarzyszeń, które zebrały początkowo 15,5 mln zł (43,9%), aby po kilku latach zwiększyć swoje wpływy z 1% tylko o kilka milionów złotych, do 18,7 (29,2%). Na znaczeniu zyskały fundacje, które zebrały 18,0 mln zł (51,0%) w 2010 r. oraz aż 44,1 mln zł (68,8%) w 2016 r. (tab. 4).

Fundacje, zarówno w miastach, jak i na wsi, coraz częściej zakładają tzw. subkonta dla swoich podopiecznych (zazwyczaj dla osób potrzebujących i chorych). Stosowany system subkont powoduje, że ciężar działań marketingowych zostaje przerzucony na podopiecznych. W ten sposób takie fundacje zamiast jednego działania marketingowego w celu pozyskiwania środków z 1% prowadzą często setki, a nawet tysiące takich działań (każdy podopieczny to oddzielna działalność marketingowa). Chociaż działania podejmowane przez takie osoby nie są zakrojone na dużą skalę, mają silny wpływ na podatników. Zwykle wynika to z więzi emocjonalnej między podmiotami należącymi do strony popytowej i podażowej (Czetwertyński 2016).

W badanym okresie 2010–2016 wśród OPP najwięcej z mechanizmu 1% uzyskały podmioty zajmujące się ochroną zdrowia (od 247,1 mln zł – 61,7% do 442,5 mln zł – 67,0%) oraz pomocą społeczną (od 83,3 mln zł – 20,8% do 106,2 mln zł – 16,1%). Także na obszarach wiejskich OPP o takich celach statutowych zebrały najwięcej: ochrona zdrowia (od 22,8 mln zł – 64,6% do 45,4 mln zł – 70,8%) oraz pomoc społeczna (od 5,1 mln zł – 14,4% do 5,9 mln zł – 9,2%) (tab. 5).

Tabela 4. Wpływy z 1% dla OPP według ich rodzaju w Polsce ogółem i na obszarach wiejskich w 2010 i 2016 r. (w mln zł)

Rodzaj	Polska				Obszary wiejskie			
	2010		2016		2010		2016	
	suma	udział (%)	suma	udział (%)	suma	udział (%)	suma	udział (%)
Stowarzyszenia	153,0	38,2	216,5	32,8	15,5	43,9	18,7	29,2
Fundacje	220,5	55,1	410,4	62,2	18,0	51,0	44,1	68,8
Społeczne podmioty wyznaniowe	26,7	6,7	33,3	5,0	1,8	5,1	1,3	2,0
Ogółem	400,2	100,0	660,2	100,0	35,3	100,0	64,1	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPIPS (2018).

Tabela 5. Wpływy z 1% dla OPP według przedmiotu działalności w Polsce i na obszarach wiejskich w roku 2010 i 2016 (w mln zł)

Przedmiot działalności	Polska				Obszary wiejskie			
	2010		2016		2010		2016	
	suma	udział (%)	suma	udział (%)	suma	udział (%)	suma	udział (%)
Sport turystyka hobby	11,4	2,8	23,1	3,5	1,1	3,1	2,0	3,1
Edukacja nauka	25,9	6,5	34,2	5,2	0,7	2,0	1,0	1,6
Kultura sztuka	3,6	0,9	8,7	1,3	0,3	0,8	0,4	0,6
Pomoc społeczna	83,3	20,8	106,2	16,1	5,1	14,4	5,9	9,2
Ochrona zdrowia	247,1	61,7	442,5	67,0	22,8	64,6	45,4	70,8
Rozwój lokalny	6,2	1,6	8,8	1,3	1,3	3,7	1,7	2,7
Ochrona środowiska	18,7	4,7	29,7	4,5	3,7	10,5	7,2	11,2
Bezpieczeństwo	4,0	1,0	7,0	1,0	0,3	0,8	0,5	0,8
Ogółem	400,2	100,0	660,2	100,0	35,3	100,0	64,1	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MF i MPIPS (2018).

Przypomnijmy, że na obszarach wiejskich pod względem liczebności dominują OPP o działalności na rzecz rozwoju lokalnego czy też sportu, turystyki i hobby. Dlaczego więc tego rodzaju podmioty nie zyskały najwięcej wpływów z mechanizmu 1%? Odpowiedź możemy upatrywać w mechanizmach rynkowych i zasadach wolnej konkurencji.

Organizacje pozarządowe zlokalizowane na obszarach wiejskich „zorientowały się”, że najwięcej pozyskują z 1% OPP, które mają status fundacji oraz nastawione są na wpieranie ochrony zdrowia i niesienia pomocy społecznej. Chcąc zwiększyć swoje szanse na uzyskanie większych sum z 1% dostosowały się do takich preferencji polskich podatników.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych analiz można wnioskować, że sytuacja OPP w kraju, w tym na obszarach wiejskich, jest ustabilizowana i należałoby prognozować ich dalszy rozwój. W badanym okresie liczba OPP wzrastała w całym kraju. Pomiędzy OPP zlokalizowanymi na obszarach miejskich i wiejskich występują różnice zarówno pod względem ich liczebności oraz profilu działalności. Cechą charakterystyczną OPP na obszarach wiejskich jest duży udział organizacji pozarządowych, które działają głównie na rzecz rozwoju lokalnego i sportu, turystyki oraz hobby. Zdaniem wielu badaczy (Bartkowski 2003; Olejnik 1996, za: Halamska 2008) związane jest to głównie specyfiką obszarów wiejskich, gdzie tożsamość lokalna i więzi społeczne są trwalsze niż na terenach miejskich.

Analizując redystrybucję środków z 1% dla OPP na obszarach wiejskich trudno jednoznacznie stwierdzić, bez przeprowadzenia badań ankietowych wśród samych organizacji, czy mechanizm ten ma duże znaczenie w finansowaniu działalności tych podmiotów. Przeciętnie OPP na obszarach wiejskich otrzymuje z mechanizmu 1% 42 988 zł, a na obszarach miejskich – 88 350 zł. Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę wartość mediany to okazuje się, że na obszary wiejskie do połowy OPP trafia mniej niż 2 723 zł rocznie, a na terenach miejskich – 5 513 zł. Związane jest to z ogromną rolą w pozyskiwaniu środków z mechanizmu 1% dużych OPP, szczególnie fundacji (100 największych OPP zebrało 455,8 mln zł, czyli 69,0% całej sumy z 1% w 2016 r.), co powoduje, że mniejsze organizacje pozarządowe, a takie zazwyczaj występują na obszarach wiejskich, pozyskują bardzo małe kwoty z tego źródła dofinansowania ich działalności (Kietlińska 2015).

Zdając sobie sprawę z powyższych uwarunkowań alokacji środków z 1%, OPP na obszarach wiejskich próbują przeciwdziałać tym prawidłowościom zmieniając coraz częściej swój status prawny i główny cel działania. Z każdym rokiem na tego rodzaju obszarach przybywa więcej fundacji, które specjalizują się w działaniu na rzecz ochrony zdrowia i pomocy społecznej. Związane jest to z tym, że to właśnie fundacje dzięki systemowi tzw. subkont zyskują najbardziej na dofinansowaniu swojej działalności z mechanizmu 1% (Czetwertyński 2016). OPP na obszarach wiejskich chcąc także osiągnąć sukces na rynku 1% naśladują OPP z miast.

Organizacje pozarządowe w Polsce, a tym bardziej na wsi, nie działają w specjalnie sprzyjającym klimacie społecznym. Duży odsetek mieszkańców wsi nie jest zainteresowany działaniem trzeciego sektora. Przy nie najlepszym klimacie społecznym dla działania organizacji pozarządowych, ustawa dotycząca pożytku publicznego z mechanizmem 1% może stać się szansą na podniesienie ich popularności na wsi (Halamska 2008). Dzięki temu organizacje pozarządowe, w tym OPP, mogą stać się istotnym elementem aktywizującym społeczność i przyczynić się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich.

Bibliografia

- Bartkowski J.**, 2003, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Biczkowski M., Grabowska A.**, 2015, *Odnowa wsi w świetle wdrażania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 na przykładzie województwa mazowieckiego*, Roczniki Naukowe SERiA, 17, 6, Warszawa-Poznań-KołoBrzeg, s. 25–31.
- Biczkowski M., Rudnicki R.**, 2017, *Odnowa wsi jako czynnik aktywizacji społeczności lokalnych*, Studia Obszarów Wiejskich, 48, s. 77–103.
- Czetwertyński S.**, 2016, *Konkurencja na rynku jednego procenta*, Społeczeństwo i Ekonomia, 1, 5, s. 69–84.
- Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*, 1999, The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, Baltimore MD.
- Halamska M.** (red.), 2008, *Wiejskie organizacje pozarządowe*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Halaszka-Kurleto M.**, 2008, *Organizacje pożytku publicznego. Rozwiązania prawne – funkcjonowanie – rozwój*, Kraków.

- Herbst J.**, 2005, *Wewnętrzne zróżnicowanie sektora. Podstawowe fakty o różnych branżach organizacji pożytku publicznego w Polsce*, Stowarzyszenie Klon-Jawor.
- Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2010 rok*, 2011, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Warszawa (dostęp: 10.04.2018).
- Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2011 rok*, 2012, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Warszawa (dostęp: 10.04.2018).
- Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2012 rok*, 2013, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Warszawa (dostęp: 10.04.2018).
- Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2013 rok*, 2014, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Warszawa (dostęp: 10.04.2018).
- Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2014 rok*, 2015, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Warszawa (dostęp: 10.04.2018).
- Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2015 rok*, 2016, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Warszawa (dostęp: 10.04.2018).
- Informacja dotycząca kwot 1% należnego podatku dochodowego od osób fizycznych przekazanych organizacjom pożytku publicznego z rozliczenia za 2016 rok*, 2017, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, Warszawa (dostęp: 10.04.2018).
- Jeziorska-Biel P.**, 2017, *Uwarunkowania odnowy wsi w Polsce. Przypadek wsi Spycimierz*, Studia Obszarów Wiejskich, 48, s. 151–163.
- Kajdanek K.**, 2012, *Suburbanizacja po polsku*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Kietlińska K.**, 2015, *Rola 1% w zasilaniu organizacji pożytku publicznego (OPP)*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 403, s. 102–111.
- Kołodziejczyk D.**, 2008, *System instytucjonalny w lokalnym rozwoju społeczno-gospodarczym*, [w:] A. Jezierska-Thöle, L. Kozłowski (red.), *Gospodarka przestrzenna w strefie continuum miejsko-wiejskiego w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 325–333.
- Koreleski K.**, 2007, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego w unijnej polityce kształtowania obszarów wiejskich*, Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, 1, PAN, Kraków, s. 19–26.
- Nizio S.**, 2012, *Geografia organizacji pożytku publicznego w Polsce*, Przegląd Geograficzny, 84, 2, s. 237–260.
- Olejnik T.**, 1996, *Towarzystwa Ochotniczych Straży Pożarnych w Królestwie Polskim*, Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej, Warszawa.
- Sikorski D.**, 2017, *Rynek 1% na rzecz OPP w małych miastach w Polsce w 2016 roku*, Space-Society-Economy, 22, s. 23–41.
- Pawłowska E.**, 2015, *Organizacje pozarządowe a kapitał społeczny*, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie, 77, s. 167–176.
- Piechota G.**, 2012, *Konkurencja czy współpraca – strategie wybierane przez organizacje pożytku publicznego i ich wpływ na skuteczność pozyskania 1% podatku*, Samorząd Terytorialny, 4, s. 74–82.
- Putnam R.**, 1995, *Bowling Alone: America's declining social capital*, Journal of Democracy, 1, Washington, s. 65–78.

Putnam R., 2002, *Democracies In Flux. The Evolution of social capital in contemporary society*, New York.

Sektor non-profit w 2014 r., 2016, Studia i Analizy Statystyczne, GUS, Warszawa.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U., 2016, poz. 239, z późn. zm.).

Wilczyński R., 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info, Poznań.

Wykaz organizacji pożytku publicznego uprawnionych do otrzymania 1%, Departament Ekonomii Społecznej i Pożytku Publicznego, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, <https://pozytek.gov.pl> (18.04.2018).

Summary

The main objective of the article is to characterize and identify the role and significance of public benefit organizations (PBOs) in rural areas of Poland. Presented study is based on analyses of statistical data derived from the Central Statistical Office (CSO), Department of Social Economy and Public Benefit (DSEPB), the Ministry of Finance (MF) and the Ministry of Labor and Social Policy (MLSP). Due to restricted availability of data, the research covers the period of 2010–2016. Author has outlined characteristics of PBOs in rural areas in terms of their number, distribution, type, statutory goal of the measure and amounts received under the voluntary transfer of 1% of income tax. Based upon conducted analyses, one may conclude that the nature of PBOs activity is linked to the type of location (cities-village) and characteristics of actions carried out. PBOs in rural areas play an important social role, but their economic significance depends on the activity of a specific non-governmental entity.